

Аннотація. Костючков С. К. *Філософське осмислення процесів гармонізації взаємозв'язи, взаємодіяння і взаємообумовленості в системі «Чоловік – Общество – Природа».* В статті представлена авторська позиція щодо філософського осмислення процесів гармонізації взаємозв'язи, взаємодіяння і взаємообумовленості в системі «Чоловік – Общество – Природа» в сучасних умовах глобалізуючого світу. Автор пропонує розглядати Систему «Чоловік – Общество – Природа» як цілісну, динамічну, структуровану, хвилювану, відкриту, стійку до нестійкості систему, для якої характерні не тільки внутрішні зв'язи, але й зовнішні – з Космосом. Відзначається, що в центрі системи ноосферного світогляду, призначеного забезпечувати соціально ефективну експансію природи, знаходиться не просто людина з абстрактною індивідуальною системою цінностей, а людство з конкретною соціальною системою актуальних утилітарно-прагматических потреб і інтересів, що забезпечують виживання сучасного і майбутніх поколінь. Період другої половини ХХ століття став, за думкою автора, етапом зростання асимптотичного насичення даного процесу – зростаючі зусилля, зокрема, в трансформації природи, почали давати мінімальні, нерідко – негативні результати, генеруючи одночасно тенденції стохастичності, практично – непередбачуваності подальшого розвитку суспільства. Зроблено висновок про те, що людина і природа, в філософському сенсі, є нерозривними елементами Космосу, вони існують як складові частини єдиної системи, за межами якої їх існування практично неможливо.

Ключові слова: людина, природа, суспільство, система, гармонізація, прогрес, цінності, громадянське суспільство, цивілізація, глобальний кризис.

Summary. Kostuychkov S. K. *Philosophical reflection on the harmonization of the relationship, mutual interaction and interdependence in the system «Man – Society – Nature».* The article presents the author's position of the philosophical understanding the process of harmonization the relationship, and mutual interdependence in the system «Man – Society – Nature» in the modern globalized world. The author proposes to consider the system of man, society and nature as a whole, dynamic, structured, wave, open, stable non-equilibrium system, which is characterized not only internal communications but also external – with space. It is noted that in the center of the system of noosphere world view, which aims to provide an effective expansion of social nature, is not just a man with an abstract individual value system, but humanity with specific social system of current utilitarian and pragmatic needs and interests, providing survival of present and future generations. The second half of the twentieth century was, on author's opinion, a period of saturation asymptotic growth stage of the process – increasing efforts, particularly in the transformation of nature, began to give minimal, often – negative results, generating both stochastic trend, almost – unpredictability of further development. It is concluded that man and nature, in a philosophical sense, are inseparable elements of the cosmos, they co-exist as parts of a single system, beyond which their existence is almost impossible.

Key words: man, nature, society, system, harmonization, progress, values, civil society, civilization, global crisis.

УДК 32:124.5

О. В. Кулешов

ПРОБЛЕМА ЦІННОСТЕЙ В СУЧАСНОМУ КОНСЕРВАТИЗМІ

Стаття присвячена дослідженню аксіологічної сторони ідеології сучасного консерватизму. Проаналізовані погляди неоконсерваторів США та Німеччини, французьких «нових правих», а також близьких до консерватизму у певних аспектах комунітаристів. Виявлено, що сучасний консерватизм, як і будь-яка політична ідеологія, ґрунтується на певних цінностях. Зроблено висновок, що цінності в консерватизмі відрізняються змістовністю і постають зразками, які спонукають людину до наслідування. У статті показано, як консерватори долають фундаментальні аксіологічні суперечності між індивідуальним і суспільним характером цінностей, між об'єктивним і суб'єктивним у цінностях. Джерелами цінностей консервативні мислителі вважають як позаісторичні, так і історичні чинники. У консервативній думці ведуться пошуки основи, яка поєднує цінності спільноти та цінності індивіда. Проблему формування цінностей консерватизм здебільшого розглядає як проблему їх впровадження завдяки діяльності певних соціальних інститутів. Визнається виховна роль держави та позадержавних інститутів – родини, церкви,

національної культури. Консерватизм позбавлений ілюзії про можливість подолання конфліктів цінностей в суспільстві. З цього випливає децю песимістичний погляд консерваторів на сучасну історію і перспективи на майбутнє.

Ключові слова: політика, цінність, консерватизм, індивід, суспільство, об'єктивне, суб'єктивне.

Постановка проблеми. Політика являє собою не що інше як процес узгодження і реалізації рішень, які мають спільне значення для багатьох людей. Рішення ж, принаймні, свідомі рішення людей, мотивуються цінностями. Отже, не буде перебільшенням сказати, що цінності утворюють підґрунтя політичного процесу. Політика як конструктивна діяльність неможлива без спільних, прийнятних для багатьох людей цінностей. Саме тому цінності, що не дивно, є основою будь-якої політичної ідеології. Аналіз ідеологічних текстів завжди виявляє певну систему цінностей, які або явно проголошуються, або неявно організують смислове поле тексту. Дослідження місця і ролі цінностей у впливових і поширених в сучасну епоху політичних вченнях, безперечно, є актуальним завданням політичної філософії.

Одним з таких впливових напрямів сучасної політичної думки є консерватизм. Поняття консерватизму в найширшому сенсі виявляє орієнтацію на збереження певних форм соціальної організації швидше ніж на їх зміну. Під таке розуміння підпадає багато вчень дуже різних, іноді суперечливих. Зокрема, сучасний лібералізм виявляє очевидні консервативні риси (маючи на увазі прагнення за будь-який рахунок зберегти традиційні ліберальні принципи). Але існує консерватизм у більш вузькому сенсі. Він орієнтується на соціальні форми, що йдуть від традиційного суспільства, такі як національна культура, релігія, родина, традиційна мораль, соціальна нерівність, ієрархічні зв'язки та обов'язки. Крім небажання змінювати традиційні форми суспільства, традиціоналізму як основної риси консерватизму сучасний дослідник цього напрямку Ентоні Квінтон додає ще дві ознаки: скептичне ставлення до теоретичного знання у сфері політики, віддання переваги знанню-як перед знанням-що, а також визнання органічного, внутрішнього зв'язку індивіда і суспільства [9, с. 285-286].

До цієї власне консервативної течії можна віднести американських неоконсерваторів (Л. Страус, І. Кристол, Н. Подгорець, С. Хантінгтон, П. Б'юкенен), німецьких неоконсерваторів (Г. Кальтенбрунер, Г. Рормозер), французьких «нових правих» (А. де Бенуа, П. Віаль, Ш. Бресоль). Близькі погляди, принаймні, таку саму антиліберальну спрямованість і прихильність до традиційних цінностей висловлюють представники англо-американського комунітаризму (А. Макінтайр, М. Сендел), хоча їх, як правило, не включають до консервативного руху через в цілому негативне ставлення до державного централізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна консервативна думка привертає значну увагу дослідників. Перш за все, як альтернатива панівній ідеології ринкового суспільства – лібералізму. До того ж консерватизм виявився більш-менш успішним (щоправда, у поєднанні з економічним лібералізмом) і як політична практика останніх десятиліть ХХ століття (у цьому контексті, як правило, згадують діяльність Р. Рейгана у США і М. Тетчер у Великій Британії). Вже існують роботи загального, оглядового характеру щодо сучасного консерватизму [4], [8], [9]. Менш розробленою є тема окремих напрямів і постатей у ньому. Ми маємо лише декілька розвідок у цій області досліджень, зокрема [2], [10]. Якщо основні положення сучасного консерватизму обговорені і проаналізовані досить докладно, його порівняння з ліберальною ідеологією виявлене і деталізоване, то цього не скажеш про розгляд сучасного консерватизму (і консерватизму взагалі) з більш масштабної філософської перспективи. Є певний науковий інтерес у тому, щоб відірватись від конкретних питань політичної ідеології і поглянути на ідеї консерватизму, наприклад, з аксіологічної точки зору. Консервативна ідеологія у цьому аспекті має постати як одна з аксіологічних теорій.

Метою статті, отже, є виявлення особливостей розуміння цінностей в сучасному консерватизмі (зокрема, у порівнянні з лібералізмом). Завданням, що логічно випливає із

вказаної мети, є з'ясування того, як консерватори долають фундаментальні аксіологічні суперечності. Маються на увазі суперечності між індивідуальним і суспільним характером цінностей, між об'єктивним і суб'єктивним у цінностях, між цінностями як ідеалом і цінностями як практикою. Ці суперечності є важкими питаннями філософської аксіології, вони викликають сумнів у принциповій можливості розв'язання ціннісних конфліктів (а відтак – у загальній можливості ефективної політики).

Виклад основного матеріалу. Консерватизм визнає непорушні, фундаментальні для суспільства цінності. Апелювання до непорушних моральних і соціальних цінностей в консерватизмі є очевидним фактом, який, на думку Теда Хондеріха, навіть не потребує звертання до робіт того чи іншого консервативного мислителя [8, с. 21]. У різних представників консерватизму виявляється не зовсім однаковий набір цінностей і це можна пояснити тим, що, як вважає той таки Хондеріх, консерватори у своїх ціннісних переконаннях спираються не так на суто ідеологічні чи теоретичні міркування, як на емпіричні підстави, інакше кажучи, на історичний досвід [8, с. 56]. Втім, ми можемо поки що абстрагуватись від цієї різноманітності ціннісних переконань, зосередившись на їх онтологічному статусі непорушних, фундаментальних чинників соціального буття.

Суспільство у певному сенсі є втіленням фундаментальних цінностей, принаймні, для консервативної думки очевидною є неможливість існування суспільства без прийнятих всіма або більшістю його членів цінностей. Ален де Бенуа згодний з думкою, що суспільство не може існувати без мінімуму цінностей, які поділяються [1, с. 101]. Певний тип суспільства, який С. Хантінгтон називає *цивілізацією*, утворюється відмінностями його культури, яка, у свою чергу ґрунтується на основоположних цінностях [5, с. 25-26]. Коли відбувається криза ідентичності, зазначає Хантінгтон, для людей, у першу чергу, має значення кров (тобто генетичний зв'язок із предками), віра, релігія, родина, мова – інакше кажучи, основні цінності, коло яких для консервативного мислителя очевидне [5, с. 186]. Сенс існування держави у захисті, збереженні основних цінностей. Саме про це, фактично, йдеться у батька американського неоконсерватизму Лео Страуса, коли він говорить про необхідність визнання державою природного права. Л. Страус стверджує, що існує таке право, яке не утворюється державою, а навпаки, якому підпорядкована держава. Відмова від природного права рівноважна твердженню, що існує лише позитивне право, тобто таке, яке визначається виключно законодавцями і суддями. Але ж відомі еталони (тобто цінності), які перевершують позитивне право, перевершують ідеали певного суспільства, наприклад, еталон справедливості, завдяки якому ми здатні судити про справедливість або несправедливість законів, прийнятих у нашій державі [7, с. 8-9].

Чи означає визнання еталонів (цінностей), які перевершують ідеали суспільства, відкидання консерваторами свободи окремої людини? У критиці лібералізму з його буквальним обожненням індивідуальної свободи сучасний консерватизм не заходить так далеко. Консерватизм аж ніяк не тоталітарна ідеологія. Досить типовим є переконання Г. Рормозера в тому, що в політичному житті сучасного суспільства ліберальній демократії немає альтернативи [3, с. 103]. І це при його впевненості у невідповідності між історичним викликом сучасності і здатністю відповісти на нього ліберальними способами [Там само]. Треба відзначити, що й традиційний консерватизм завжди стверджував особисту свободу, яка базується на непорушності приватної власності як одну з основних цінностей. Не дивно, що свобода особистості в сучасному консерватизмі допускається і стверджується. Це дещо пом'якшує звичайний традиціоналізм консерватизму. Зміни в суспільстві визнаються неминучими, а прогрес – технічний, економічний – характеризується як природне явище. Але, щоб залишитись у межах консервативної ідеології, треба обмежити зміни та індивідуальну свободу рамками фундаментальних цінностей. Є межі, у яких має відбуватись прогрес. Порушення ж цих меж – це шлях до руйнування суспільства і загальної катастрофи. «Якщо у наших принципів немає іншої опори, крім сліпих переваг, то все, на що людина буде наважуватись, стане дозволеним» [7, с. 10-11], – стверджує Л. Страус. Страх перед

соціальною катастрофою, викликаною неконтрольованими змінами в суспільстві, відчутний у багатьох сучасних консерваторів.

Не можна сказати, що лише консерватори, аналізуючи соціальні процеси та інститути, виходять із певних фундаментальних цінностей. І в опонуючому консерватизмові лібералізмі – як класичному, так і сучасному – можна знайти непохитну, можна сказати, фанатичну віру у певні цінності. Індивідуальна свобода, особисті права, приватна власність, мінімальне втручання держави визнаються всіма лібералами як основоположні еталони суспільного життя, як критерії оцінки ефективності будь-якого суспільства. Вони не підлягають перегляду. Все це такі цінності, якими ліберали не можуть поступитись.

Втім, має місце суттєва відмінність між консерватизмом і лібералізмом у розумінні цінностей. Відмінність полягає в тому, що ліберальні цінності є відносно формальними. Формальність тут означає певну (хоча і не абсолютну) змістовну порожність цінностей. Вони не встановлюють правила дій, не спонукають до чогось, а, швидше, окреслюють простір невтручання з боку суспільства і держави, простір, в якому людина може самоздійснюватись як завгодно. Консервативні цінності (порівняно з ліберальними) змістовні. Вони вказують на конкретні вимоги до людини, іноді, прямо задають зразки належної поведінки. Вони говорять, що має бути, а не що допускається і що не допускається.

Такі конкретні цінності можуть бути різними. Не завжди консерватори пропагують одне й те саме. Шість принципів консерватизму, сформульованих Г. Кальтенбрунером, можна вважати його варіантом базових консервативних цінностей. До них належать спадкоємство, стабільність, порядок, державний авторитет і лояльність, свобода і, нарешті, песимізм [2, с. 44]. Про те, що перш за все спадає на думку С. Хантінгтону, було сказано вище. Існують, зрозуміло, найбільш поширені ціннісні переваги консерваторів, своєрідні ціннісні «штампи». Як правило, визнається цінність родини і родинних звичаїв; цінність соціальної ієрархії та ієрархічних відношень; цінність певного (європейського за культурним походженням) «джентльменського» набору моральних принципів і життєвих настанов. Все це охоче приймається сучасними консерваторами, які, здебільшого, є представники західної, християнської цивілізації. Зрозуміло, що можливий і, безперечно, існує консерватизм на іншому культурному ґрунті. Проте конкретне наповнення ціннісної схеми консерватизму не буде фокусом нашої уваги. Треба лише пам'ятати, що на аксіологічному напрямі консервативної думки завжди пропонується або мається на увазі дещо конкретне.

Поглянемо на ті проблеми, які породжені не засадами власне консерватизму, а є органічними для всієї області аксіології, тобто для буття цінностей взагалі. Якби ці проблеми ні були загальні за походженням, консервативній думці, раз вона вже встала на шлях визнання цінностей, треба якось впоратись з ними. Пекуче питання аксіології – звідки беруться цінності. Якщо цінності утворюються чи існують (вічно) поза особистістю – чому особистість має їх приймати саме як її власні цінності? Якщо ж прийняття цінності – це суверенний вибір особистості, то на чому він ґрунтується? Відкинувши об'єктивний чинник, ми опиняємось на ґрунті абсолютної, ні до чого не прив'язаної сваволі. Але тоді маємо визнати, що ні у чого немає переваг ні перед чим. Втім цінність – це саме і є перевага чогось перед всім іншим. Отже, цінності зникають. Консерватори, виходячи з окреслених вище засад, мають підтримувати об'єктивність цінностей. Що означає – знаходити для них абсолютно нездоланні, абсолютно переконливі для особистості засади. І не можна сказати, що це завдання стає для консерватизму надто високим бар'єром. Схильність до традиціоналізму підказує консервативній думці шлях до розв'язання цієї проблеми.

Можна виводити цінності безпосередньо з природи людини, якщо, зрозуміло, визнавати таку природу. Визнання природних прав, яке, наприклад, досить переконливо захищає Л. Страус, логічно узгоджується з визнанням природи людини. Людина, за своєю природою, суспільна істота, її соціальність впливає не з розрахунку на задоволення від поєднання з іншими, навпаки, це задоволення має причиною соціальність людини [7, с. 124]. Задоволення ж, додамо ми до цих міркувань Л. Страуса, мотивує людину щодо вибору цінностей. Природна соціальність людини, таким чином, є джерелом соціально значущих цінностей.

Якщо погляд Л. Страуса, стимульований класичною філософією, може здатись надто метафізичним, то у С. Хантінгтона є цілком історичне пояснення цінностей, які складають основу тієї чи іншої цивілізації. Цивілізації не мають чітко окреслених меж і точного початку або кінця [5, с. 51], культури змінюються і природа їх впливу на політичний та економічний розвиток так само [5, с. 26]. Сама відмінність цивілізацій свідчить про певну історичну ситуативність і випадковість того набору цінностей, який складає їх основу. Традиція як джерело суспільних цінностей акцентується і Г. Рормозером. З відмовою від власної історії і перемогою абстрактного ставлення розпадається будь-який внутрішній порядок в суспільстві, все, що пов'язує людей між собою [3, с. 148-149].

Втім, проти обох висловлених припущень про джерело соціальних цінностей є суттєві зауваження. Поняття природи людини здається надто архаїчним. Але справа не в цьому. Природа людини, якщо припустити її існування, все ж таки є чимось зовнішнім щодо суб'єкта, до того ж вона єдина, а цінності різноманітні. Такі міркування ведуть до сумнівів у правильності відповідного пояснення цінностей. Ще більш зовнішній, а звідси, примусовий характер має щодо окремої людини традиція, історично вироблені звичаї і правила. Примусовість же, як відомо тим, хто знайомий з аксіологією, є суперечністю щодо поняття цінності. Вихід з цього скрутного положення знаходить комунітаризм, з яким явно солідаризується А. де Бенуа. Він пропонує холістичне сприйняття людини, в якому людина нерозривно поєднує в собі індивідуальні і соціальні риси [1, с. 23]. А. де Бенуа виділяє й підкреслює в теорії комунітаризму конститутивну роль соціальних зв'язків для формування ідентичності суб'єктів соціальної дії [1, с. 110]. Досоціальне Я людини для комунітаристів немислиме [1, с. 289], Людина од початку постає як складова певної спільноти (громади, професії, стану, етносу, конфесії) і тому її вільний та суверенний вибір цінностей зумовлений її соціальною ідентичністю. Так поєднується об'єктивне і суб'єктивне у цінностях.

Інша аксіологічна проблема стосується процесу прийняття і засвоєння цінностей членами певної спільноти. Об'єктивні цінності мають бути спільними, загальноприйнятими і поширеними в суспільстві. Це можливо за умови, що кожна людина з тих чи інших причин не вважає за можливе їх не визнавати. Такий хід думки цілком природний для консервативного менталітету. Але як відбувається цей процес, чи не виникають у ньому непереборні суперечності? Адже на практиці визнання спільних цінностей далеко не завжди буває таким безхмарним, як це може здатись на основі наведених вище міркувань комунітаристів. Не випадково ліберали закидають консерваторам примусовий характер слідування цінностям в консервативному суспільстві. Саме слово «консерватор» часто набуває значення «людина, яка протидіє всьому новому і прогресивному, що вільно з'являється», «людина, яка намагається змусити інших зберігати інститути і звичаї, які вже віджили». У політичному сенсі консерваторів іноді звинувачують у авторитарних чи навіть тоталітарних політичних тенденціях. І хоча більшість таких звинувачень некоректні, слід констатувати допущення консерваторами більшої порівняно з лібералами ролі держави у неекономічних секторах суспільного життя. Адже усвідомлення та імплементація цінностей в суспільстві для консерваторів не є приватною справою.

Проблема визнання загальних цінностей індивідом впливає з того, що, навіть якщо такі цінності, цінності спільноти, громади тощо наперед задані індивіду, все одно необхідним є акт їх визнання, який далеко не завжди буває безболісним. Адже особистий досвід індивіда не може завжди гармонійно вписуватись у суспільну свідомість тієї чи іншої спільноти. Більшість консерваторів погоджується у цьому контексті з доцільністю якоїсь виховної ролі держави. Сама держава, її форми, інститути і процедури, закони і рішення є проявом традиції, яку так цінують консерватори. Як зазначає Е. Квінтон, для консерваторів закон є не що інше, як політично підтверджений звичай, як акумуляція історичних прецедентів, пошуків, доповнень, доробок, пристосувань [9, с. 300].

Звертаючись до політичної сфери як сфери утворення й розвитку громадянських цінностей, консерватори, як правило, не обмежуються державою, що також є для них характерним. Роль недержавних інститутів викликає особливу увагу представників

консерватизму. Г. Рормозер підкреслює незамінний вплив родини [3, с. 103], а також сфери освіти на формування ціннісної сфери особистості [3, с. 165]. Інша його надія пов'язана з національною свідомістю, тільки національна ідея робить сучасне суспільство здатним до здійснення політики і демократії [3, с. 149]. Такі думки не є винятковими у консервативному середовищі. Звичайним для європейських і американських консерваторів є також звернення до інститутів релігії і церкви як засобів впровадження в суспільстві консервативних цінностей. Лише консерватизм, який усвідомлює свої християнські коріння може, на думку Г. Рормозера, сформувати людину не лише як істоту, яку турбує матеріальний добробут, але й культурну істоту [3, с. 234], що треба розуміти як істоту з соціально значущими цінностями.

Навіть прийняті багатьма людьми цінності не гарантують їх загальності і соціальної ефективності. Цінності, які поширюються в суспільстві, постають у вигляді загальних принципів або ідеальних зразків. Навряд чи можна уявити собі те, що постає з цього у свідомості кожної людини. Йдеться, власне про конфлікти інтерпретацій цінностей, що є особливою аксіологічною проблемою. У консерваторів мають бути рецепти, як долати такі конфлікти. Власне, йдеться про міру свободи, яка допускається консервативними принципами у слідуванні основним суспільним цінностям. У цьому аспекті серед консерваторів немає (та й не може бути) згоди. Серед консерваторів можна знайти традиціоналістів, які пропонують у слідуванні цінностям орієнтуватись на чітко окреслені і відомі зразки. Щоправда, такі пропозиції характерні, здебільшого, для класичної доби консерватизму, для епохи Едмунда Бьорка і Жозефа де Местра.

Сучасні консерватори, мабуть, під впливом ліберальних вимог недоторканості особистості, допускають ціннісні компроміси. Щоправда, можливість досягнення компромісів оцінюється по-різному. З точки зору Л. Страуса, така можливість ґрунтується на припущенні, що конфлікти між різними цінностями або системами цінностей розв'язні для людського розуму. Протилежне, підкреслює він, ніколи не було доведене [6, с. 21]. Проте переважним трендом в сучасному консерватизмі є сумнів у можливості досягнення ціннісних компромісів. По-різному інтерпретовані цінності непорівнянні, але з цього для консерватора випливає необхідність не толерантності, а відстоювання власних цінностей. Те, що відрізняє сучасний консерватизм, це відчуття межі, за якою компроміси ведуть до втрати базових соціальних цінностей і соціального ладу взагалі. Консерватизм принципово опонує модним зараз теоріям ціннісного плюралізму, морального релятивізму і мультикультуральної толерантності. Така позиція веде до прийняття неминучості конфліктів у сьогоденному світі. Треба визнати, що історичний оптимізм для сучасного консерватизму не характерний. За переконанням С. Хантінгтона, у міжцивілізаційних відношеннях взагалі превалюють конфлікти. На майбутнє він прогнозує відношення між цивілізаціями (і, відповідно, системами цінностей), які будуть варіюватись між холодністю та застосуванням насильства, хоча у більшості випадків будуть знаходитись десь посередині цього діапазону [5, с. 323].

Справжній консерватор має бути песимістом вже тому, що він не вірить у прогрес, не довіряє пророцтвам про майбутній рай на Землі. Ні держава, ні суспільство не досконалі, кінцева гармонія і абсолютна справедливість недосяжні. Такою є точка зору Г. Кальтенбрунера [2, с. 45]. Відчуття трагічності людського буття висловлює і А. де Бенуа. Він критично ставиться до бажання лібералів-раціоналістів викоренити конфлікти в сучасному суспільстві, заперечуючи цінність негативного [1, с. 115]. Можна припустити, що для сучасних консерваторів конфлікт є способом виявлення цінностей, які потребують захисту. Але для них також характерне бажання виведення конфліктів за межі власного суспільства. Всередині ж того суспільства, до якого той чи інший представник консервативної ідеології належить, забезпечення сталості суспільних форм, їх консервація постають чи не єдиним засобом уникнення конфліктів.

Висновки. Як і будь-яка політична ідеологія, сучасний консерватизм ґрунтується на певних цінностях. Вони мотивують і експлікують настанови щодо політичної організації суспільства. Але в консерватизмі цінності мають особливе значення. Вони відрізняються

більшою (ніж в лібералізмі) змістовністю і постають зразками, які спонукають людину до наслідування. Джерелами цінностей консервативні мислителі вважають як позаісторичні, так і історичні чинники. У консервативній думці ведуться пошуки основи, яка поєднає цінності спільноти та цінності індивіда. Проблему формування цінностей консерватизм здебільшого розглядає як проблему їх впровадження завдяки діяльності певних соціальних інститутів. У цьому плані визнається виховна роль держави та позадержавних інститутів – родини, церкви, національної культури. Консерватизм позбавлений ілюзій про можливість подолання конфліктів цінностей в суспільстві. З цього випливає дещо песимістичний погляд консерваторів на сучасну історію та перспективи на майбутнє.

Список використаної літератури

1. Бенуа А. де. Против либерализма: (к Четвертой политической теории) / Ален де Бенуа; [пер. с фр.; предисл. А. Дугина]. – СПб.: ТИД «Амфора», 2009. – 476 с.
2. Ким Ф. С. Героический пессимизм просвещённого консерватора: Герд-Клаус Кальтенбруннер / Ф. С. Ким // Гуманитарные и социальные науки. – 2011. – № 4. – С. 43-52.
3. Рормозер Г. Кризис либерализма / Гюнтер Рормозер; [пер. с нем.]. – М.: ИФРАН, 1996. – 298 с.
4. Руткевич А. М. Что такое консерватизм? / Алексей Михайлович Руткевич. – М.: [б.и.]; С.Пб.: Университетская книга, 1999. – 223 с.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Сэмюэл Хантингтон. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.
6. Штраус Л. Введение в политическую философию / Лео Штраус; [пер с англ. М. Фетисова]. – М.: Логос, Праксис, 2000. – 364 с.
7. Штраус Л. Естественное право и история / Лео Штраус; [пер с англ.]. – М.: Водолей Publishers, 2007. – 312 с.
8. Honderich T. Conservatism Burke, Nozick, Bush, Blair / Ted Honderich. – London, Ann Arbor: Pluto Press, 2005. – 353 p.
9. Quinton A. Conservatism // A Companion to Contemporary Political Philosophy. Volume I / Anthony Quinton. – Malden, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2007. – P. 285-311.
10. Steven B. S. Reading Leo Strauss: Politics, Philosophy, Judaism / B. S. Steven. – Chicago: University Of Chicago Press, 2006. – 268 p.

Одержано редакцією 22.07.2014

Прийнято до публікації 21.08.2014

Аннотация. *Кулешов А. В. Проблема ценностей в современном консерватизме. Статья посвящена исследованию аксиологической стороны идеологии современного консерватизма. Проанализированы взгляды неоконсерваторов США и Германии, французских «новых правых», а также близких к консерватизму в определённых аспектах коммунитаристов. Установлено, что современный консерватизм, как и любая политическая идеология, базируется на определённых ценностях. Сделан вывод о том, что ценности в консерватизме отличаются содержательностью и предстают в качестве образцов, которые побуждают человека следовать им. В статье показано, как консерваторы преодолевают фундаментальные аксиологические противоречия между индивидуальным и социальным характером ценностей, между объективным и субъективным в ценностях. Источниками ценностей консервативные мыслители считают как внеисторические, так и исторические факторы. В консервативной мысли ведутся поиски основы, которая объединяет ценности общности и ценности индивида. Проблему формирования ценностей консерватизм в большинстве случаев рассматривает как проблему их внедрения посредством деятельности определённых социальных институтов. Признаётся воспитательная роль государства и внесударственных институтов – семьи, церкви, национальной культуры. Консерватизм лишён иллюзий о возможности преодоления конфликтов ценностей в обществе. Из этого вытекает несколько пессимистический взгляд консерваторов на современную историю и перспективы на будущее.*

Ключевые слова: *политика, ценность, консерватизм, индивид, общество, объективное, субъективное.*

Summary. *Kulieshov O. V. The problem of values in modern conservatism. The paper is the study of the modern conservative ideology axiological side. The views of American and German neo-conservatives, French «new right» thinkers, as well as communitarians close to conservatism in some aspects are analyzed. It is asserted that modern conservatism like all political ideologies is based on definite values. The inference is made about specific character of these values which are intentionally concrete and appear to be the*

models for acting in accordance with them. The paper shows conservatives overcoming the axiological contradictions between individual and social, objective and subjective features of values. Conservative thinkers find the foundation of values in the sphere out of history as well as the historical factors. Modern conservatism is in search of the basis uniting the values of community and the values of individuals. The problem of values formation is viewed by conservatism in most cases as the problem of their implementation in the result of different social institutes activities. The educational role of the state as well as non-state institutes – family, church, national culture – is appreciated. Conservatism is devoid of illusions as for the possibility to end the conflicts of values in society. It leads to rather pessimistic vision of nowadays events and our nearby future.

Key words: politics, value, conservatism, individual, society, objective, subjective.

УДК 172.15(091)

С. В. Сторожук

НАЦІОНАЛІЗМ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У статті розглядаються основні підходи до інтерпретації націоналізму. З цією метою авторка розкриває етимологічні витоки слова «націоналізм», акцентуючи увагу на його змістовному спорідненні з народолюбством та патріотизмом, та висвітлює філософські засади пануючих сьогоднішніх підходів до його оцінки. На цьому тлі підкреслюється, що методологічні складнощі визначення націоналізму обумовлені багатоманітністю його соціокультурних виявів – він розглядається і як ідеологія, як політичний рух, і як духовна настанова, і як політичне кредо тощо. Чільна увага у статті приділяється аналізу соціокультурних витоків націоналізму – дистанціюючись від економічного редуccionізму, підкреслюється правомірність конструктивістського підходу. В рамках останнього націоналізм розглядається як свідомо сконструйований політичною елітою феномен. Показово, що конструктивістські інтенції тлумачення націоналізму тісно співвідносяться з традиціоналістським (зокрема, переніалістським) підходом. Поряд з іншим, аналізуються історичні витоки й соціокультурні умови розповсюдження ідей націоналізму, а також причини виникнення його авторитарних та реакційних форм.

Ключові слова: націоналізм, нація, патріотизм, авторитаризм, традиція, інструменталізм.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна переживає один з найтяжчих періодів своєї історії. Національний підйом, що спостерігався на зламі 2013–2014 рр. різко змінився зневірою та занепадницьким настроєм. «Руїна» неначе крилатий Фенікс, чи не втретє повертається на українську землю, визначаючи її буття та тенденції подальшого розвитку. Дана обставина привертає увагу не тільки вітчизняних, але й зарубіжних політиків, політологів та суспільствознавців. Показово, що більшість з них вважає, що в основі сучасної політичної кризи в Україні лежить націоналізм. Подолавши його негативні тенденції, українці зможуть акцентувати увагу не тільки на економічних негараздах, але й розробити механізми розвитку демократії і громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сформоване після Другої світової війни та громадянської війни в Югославії, загальне негативне ставлення до націоналізму у європейському суспільстві тісно співвідноситься з великою кількістю наукових праць присвячених його вивченню. В цьому контексті варто згадати роботи таких відомих дослідників націоналізму як П. Альтер, П. Брасс, Р. Брубейкер, А. Валіцький, Е. Гелнер, Л. Грінфелд, К. Дойч, Г. Кон, У. Коннор, О. Лемберг, Дж. Пламенац, Е. Сміт, Е. Хобсбаум, Т. Шідер та багато ін. Усі згадані мислителі приділили багато уваги змісту, особливостям розвитку і причинам спалаху націоналізму в різних регіонах світу. Слід підкреслити, що їхні праці не мають оціночного забарвлення; вони спрямовані дати лише узагальнену теоретичну схему розвитку націоналізму. Як наслідок, роботи згаданих дослідників є важливим теоретичним джерелом вивчення націоналізму, однак досить часто вони далекі від його конкретно-історичних виявів. Як виключення, можна згадати лише працю Дж. Армстронга «Український націоналізм. Факти і дослідження», російськомовний переклад якої був опублікований у Москві у 2008 р.; україномовного видання цієї роботи немає до нашого часу.